

Jaarverslaggeving

dr. Peter Epe RA,
drs. Wim Koetzier

Zesde druk

Noordhoff Uitgevers

Jaarverslaggeving

Jaarverslaggeving

Dr. Peter Epe RA

Drs. Wim Koetzier

Zesde druk

Noordhoff Uitgevers Groningen/Houten

Ontwerp omslag: G2K Designers, Groningen/Amsterdam
Omslagillustratie: iStockPhoto

Eventuele op- en aanmerkingen over deze of andere uitgaven kunt u richten aan: Noordhoff Uitgevers bv, Afdeling Hoger Onderwijs, Antwoordnummer 13, 9700 VB Groningen, e-mail: info@noordhoff.nl

Deze uitgave is gedrukt op FSC-papier.

2 / 13

© 2011 Noordhoff Uitgevers bv Groningen/Houten, The Netherlands.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor verschuldigde vergoedingen te voldoen aan Stichting Reprorecht (postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without the prior written permission of the publisher.

ISBN (ebook) 978-90-01-84058-7
ISBN 978-90-01-79778-2
NUR 786

Woord vooraf bij de zesde druk

In het woord vooraf bij de eerste druk spraken wij de hoop uit dat *Jaarverslaggeving* zich een plaats in het onderwijsveld zou mogen verwerven. Het heeft ons veel voldoening geschonken om te mogen constateren dat dit inderdaad gebeurd is. We zijn onze collega's in den lande erkentelijk voor het vertrouwen dat zij van meet af aan in dit boek gesteld hebben.

Ook voor de zesde druk geldt dat de primaire doelgroep wordt gevormd door studenten aan opleidingen accountancy, bedrijfseconomie, fiscaal recht en bedrijfskunde op hbo-/wo-niveau. Ook in andere studierichtingen (bijvoorbeeld commerciële economie, management economie en recht en technische opleidingen) kan het boek ons inziens goede diensten bewijzen. Verder kan het als naslagwerk dienen voor eenieder die in de praktijk te maken heeft met jaarverslaggeving.

De externe verslaggeving begeeft zich op het grensgebied tussen bedrijfseconomie en recht. Beide invalshoeken komen aan bod: steeds worden de besproken verslaggevingsalternatieven getoetst aan zowel de basisprincipes van vermogens- en winstbepaling als de regelgeving. Bij de behandeling van die regelgeving wordt telkens verwezen naar de desbetreffende voorschriften van de International Accounting Standards Board, de richtlijnen van de Raad voor de Jaarverslaggeving en de artikelen in de Nederlandse wet.

Ons uitgangspunt is het aanbieden van een gebruikersvriendelijk boek geweest. Dit hebben we vooral geprobeerd te bereiken door veel met voorbeelden te werken die de student de volledige consequenties van een verslaggevingsalternatief voor de balans en/of de resultatenrekening laten zien; onze ervaring is dat het beter is om een (niet al te gecompliceerd) voorbeeld te geven dat het totaal van de jaarrekening omvat, dan een voorbeeld dat slechts op afzonderlijke posten ingaat. Verder worden door middel van schema's gedeelten van de theorie samengevat.

Met betrekking tot de diverse winstbepalingsstelsels is een aloud discussiepunt: uitleg met behulp van één doorlopend voorbeeld of niet? We hebben voor het eerste gekozen, omdat ons inziens de stelsels alleen dan met vrucht vergeleken kunnen worden. Het praktische bezwaar van het terugzoeken van de gegevens is ondervangen door deze op een separate kaart te vermelden, zodat ze bij elke uitwerking onder oogbereik zijn.

Omdat de externe verslaggeving geen eiland is, worden er – waar dat relevant is – verbindingen gelegd naar andere vakgebieden, zoals management accounting, financiering en belastingrecht. Van het vak bedrijfsadministratie is gebruikgemaakt door bij een aantal technisch gecompliceerde onderwerpen de relevante journaalposten te vermelden; mogelijk bevordert dit het inzicht in de problematiek.

Met ingang van 2005 moeten beursgenoteerde ondernemingen in de Europese Unie de International Financial Reporting Standards (IFRS)

van de International Accounting Standards Board volgen bij het opstellen van hun (geconsolideerde) jaarrekening. De overige ondernemingen mogen deze voorschriften vrijwillig toepassen. Daarom fungeren de IFRS als uitgangspunt bij de behandeling van de stof. Daarnaast komt ook de Nederlandse regelgeving, zoals die wordt gegeven door de wet en de Raad voor de Jaarverslaggeving, aan bod.

In deze zesde druk zijn uiteraard de wijzigingen in de wet- en regelgeving verwerkt. Kleine rechtspersonen mogen sinds kort hun externe jaarrekening opmaken op basis van fiscale grondslagen. Bij de bespreking van de posten van de balans en de resultatenrekening komen deze nu ook op volwaardige wijze aan bod.

Vanwege de snelle ontwikkelingen in het vakgebied is in aanvulling op het boek een ondersteunende website (www.jaarverslaggeving.noordhoff.nl) ontwikkeld. Drs. N.J. Molhoek heeft zich bereid verklaard om op deze website studenten en docenten te attenderen op wijzigingen in de regelgeving.

Tijdens de worsteling met de materie hebben we van verschillende kanten steun ondervonden. In de eerste plaats gaat onze dank uit naar W.J. Hoffmann RA en prof. dr. H.P.A.J. Langendijk, die de concepten van constructieve kritiek hebben voorzien, kritiek die altijd 'to the point' was. Ook ir. drs. J.H.N. Kapteijn, drs. A. Luteyn, drs. B. Budding, E. Rijswijk en drs. D. Turkenburg zijn ons van dienst geweest met waardevolle opmerkingen.

Op het docentengedeelte van de website is onder meer een pakket slides opgenomen, waarop per hoofdstuk de stof in hoofdlijnen wordt gepresenteerd; onze dank gaat uit naar A.W.J. Meershoek RA RC, die deze set heeft samengesteld.

Ten slotte zijn wij onze Windesheim-collega's Jan Westland en Joop Witjes erkentelijk voor hun optreden als onbezoldigd adviseur.

Voorjaar 2011,
Harderwijk Peter Epe
Zwolle Wim Koetzier

Inhoud

Studiewijzer 11

- 1 Externe verslaggeving: relaties met andere vakgebieden en ontwikkeling 15**
 - 1.1 Afbakening van het vakgebied 16
 - 1.2 De externe jaarrekening 20
 - 1.3 Ontwikkeling van de externe verslaggeving 28
 - 1.4 De jaarrekening: functies en kwaliteitskenmerken 30
 - 1.5 Creative accounting 33
 - 1.6 Wetenschappelijk onderzoek op het terrein van de externe verslaggeving 36

Deel 1

Bedrijfseconomische en juridische grondslagen van de externe verslaggeving 39

- 2 Waarde en winst 41**
 - 2.1 Het economisch waardebegrip 42
 - 2.2 Het boekhoudkundig waardebegrip 47
 - 2.3 Economisch versus boekhoudkundig: vergelijking en samenvatting 49
 - 2.4 'Closing the gap' 50
- 3 Basisprincipes van de boekhoudkundige waarde- en winstbepaling 55**
 - 3.1 Opbrengsten- en kostentoerekening 56
 - 3.2 Continuïteit 62
 - 3.3 Bestendigheid of stelselmatigheid 63
 - 3.4 Voorzichtigheid: een omstreden uitgangspunt 64
- 4 Regelgevers en toezichhouders 67**
 - 4.1 Het institutionele kader van de externe verslaggeving 68
 - 4.2 Regelgevende instanties nader bekeken 72
 - 4.3 Toezichhouders op de externe verslaggeving 81
- 5 Regelgeving: materiële en formele aspecten van de publicatieplicht 85**
 - 5.1 Toepassingsgebied 86
 - 5.2 Onderdelen van het jaarrapport 87
 - 5.3 Vrijstellingen voor middelgrote en kleine rechtspersonen 93
 - 5.4 Formele aspecten van de publicatieplicht 97
 - 5.5 Accountantscontrole 101
 - 5.6 Enige belangrijke algemene bepalingen inzake de jaarrekening 103

Deel 2

De basisoverzichten van de externe verslaggeving: balans, resultatenrekening en kasstroomoverzicht 111

6 Vaste activa 113

- 6.1 Indeling en vorm van de balans 114
- 6.2 Immateriële vaste activa 116
- 6.3 Materiële vaste activa 125
- 6.4 Financiële vaste activa 146

7 Vlottende activa 151

- 7.1 Begripsbepaling en rubricering 152
- 7.2 Voorraden 152
- 7.3 Langlopende werken 164
- 7.4 Overige vlottende activa 171

8 Eigen vermogen 175

- 8.1 Rubricering van het eigen vermogen 176
- 8.2 Geplaatst kapitaal en agio 178
- 8.3 Reserves 186
- 8.4 Gebonden en vrij eigen vermogen 191

9 Vreemd vermogen 193

- 9.1 Begripsbepaling en onderverdeling 194
- 9.2 Algemene aspecten van voorzieningen 194
- 9.3 Enige veelvoorkomende voorzieningen 201
- 9.4 Schulden 206
- 9.5 Niet uit de balans blijvende verplichtingen 210

10 Resultatenrekening 213

- 10.1 Keuzemogelijkheden bij de opstelling van de resultatenrekening 214
- 10.2 Categorisch versus functioneel 215
- 10.3 Specifieke voorschriften 217
- 10.4 Gewone, bijzondere en buitengewone resultaten 220
- 10.5 Rechtstreekse vermogensmutaties 222
- 10.6 Verwerking van langlopende werken in de resultatenrekening 224
- 10.7 Toegevoegde waarde 227

11 Kasstroomoverzicht 231

- 11.1 Belang en status van kasstroomoverzichten 232
- 11.2 Rubricering van het kasstroomoverzicht 233
- 11.3 Voorbeeld van een kasstroomoverzicht 236

Deel 3

Winst- en vermogensbepaling in geval van prijsfluctuaties 243

12 Instandhoudingsdoelstellingen en waarderingsgrondslagen 245

- 12.1 Elementen van een winstbepalingsstelsel 246
- 12.2 Regelgeving inzake winstbepalingsstelsels 252
- 12.3 Introductie van het centrale voorbeeld 252

- 13 Historischekostenstelsel 255**
 - 13.1 Toepassing van historische kosten op de vaste activa 256
 - 13.2 Toepassing van historische kosten op de voorraden 256
 - 13.3 Vermogensbepaling 264
 - 13.4 Prijsdaling 266
 - 13.5 Regelgeving inzake historische kosten 267

- 14 Vervangingswaardestelsel 269**
 - 14.1 Essentie van het vervangingswaardestelsel 270
 - 14.2 Bepalen van de vervangingswaarde 275
 - 14.3 De normalevoorraadgedachte 277
 - 14.4 De financieringsvariant 287
 - 14.5 Regelgeving inzake het vervangingswaardestelsel 292
 - 14.6 Toepassing van het vervangingswaardestelsel in de praktijk 294

- 15 Overige winstbepalingsstelsels 295**
 - 15.1 Het moderne nominalisme 296
 - 15.2 Het stelsel-Bakker 300
 - 15.3 General price-level accounting 303

Deel 4

Concernvorming 307

- 16 Kapitaalbelangen 309**
 - 16.1 Mogelijke waarderingsgrondslagen 310
 - 16.2 Onderlinge leveranties 317
 - 16.3 Regelgeving van de IASB 321
 - 16.4 Regelgeving van de wet (en de RJ) 324
 - 16.5 Wettelijke reserve deelnemingen 328
 - 16.6 Gekochte goodwill 330
 - 16.7 Informatieverschaffing 336

- 17 Consolidatie 339**
 - 17.1 Enkelvoudige en geconsolideerde jaarrekening 340
 - 17.2 Regelgeving inzake consolidatie 340
 - 17.3 De consolidatietechniek 346
 - 17.4 De consolidatie van niet-100%-kapitaalbelangen 358
 - 17.5 Omgekeerde overnames 362

Deel 5

Overige onderwerpen 365

- 18 Vreemde valuta 367**
 - 18.1 Valutarisico 368
 - 18.2 Transacties in vreemde valuta 369
 - 18.3 Afdekking van valutarisico's 371
 - 18.4 Bedrijfsuitoefening in het buitenland 375

- 19 Winstbelasting 387**
- 19.1 Fiscale versus bedrijfseconomische winstbepaling 388
 - 19.2 Verschillen tussen fiscale en bedrijfseconomische winst 391
 - 19.3 Tijdelijke winstverschillen 393
 - 19.4 Definitieve winstverschillen 400
 - 19.5 Latente belastingen in het kader van een overname 409
 - 19.6 Waarderingsgrondslag 411
 - 19.7 Wijziging belastingtarief 412
 - 19.8 Resultaatbenadering versus balansbenadering 414
 - 19.9 Naamgeving voorziening voor latente belastingverplichtingen en latente belastingvorderingen 415

Appendices 417

- 1 Wetteteksten 418
- 2 Algemene Maatregel van Bestuur inzake Modellen (Besluit modellen jaarrekening) 463
- 3 Algemene Maatregel van Bestuur inzake Actuele waarde (Besluit actuele waarde) 481

Literatuuroverzicht 485

Register 487

Over de auteurs 491

Studiewijzer

De studiemethode *Jaarverslaggeving* bestaat uit een theorieboek (aangevuld met een website) en een opgavenboek.

Het theorieboek

Opbouw en inhoud

In hoofdstuk 1 wordt externe verslaggeving geplaatst in relatie tot andere (economische en niet-economische) vakgebieden en wordt de ontwikkeling in de tijd globaal weergegeven.

De externe verslaggeving kan benaderd worden vanuit de bedrijfseconomie en vanuit het recht. Deel 1 van dit boek bespreekt beide invalshoeken. De bedrijfseconomische grondslagen staan centraal in de hoofdstukken 2 en 3, waar de problematiek van het meten van vermogen en resultaat aan de orde wordt gesteld. In de hoofdstukken 4 en 5 wordt het juridische kader besproken; dit betreft de regelgeving, zoals die tot uitdrukking komt in de voorschriften van de International Accounting Standards Board, de richtlijnen van de Raad voor de Jaarverslaggeving, de Nederlandse wettelijke regels en de fiscale bepalingen. In de hiernavolgende delen komen beide benaderingen (de bedrijfseconomische én de juridische) aan bod.

In deel 2 staan de drie basisoverzichten van de externe verslaggeving centraal: balans, resultatenrekening en kasstroomoverzicht. De posten van de balans worden behandeld in de hoofdstukken 6 tot en met 9 en die van de resultatenrekening in hoofdstuk 10. Steeds wordt ingegaan op de betekenis van de betreffende post, de rubricering en de grondslag voor de waardering en de winstbepaling, alsmede op de in de toelichting op te nemen informatie. In hoofdstuk 11 wordt het kasstroomoverzicht besproken.

In deel 2 wordt uitgegaan van onveranderlijke prijzen; deze veronderstelling wordt losgelaten in deel 3. In de hoofdstukken 12 tot en met 15 worden verschillende systemen besproken die de gevolgen van prijswijzigingen op met name de inkoopmarkt in de jaarrekening tot uitdrukking brengen.

De gevolgen die concernvorming heeft voor de jaarrekening, worden uiteengezet in deel 4. Hoofdstuk 16 behandelt de waardering van kapitaalbelangen in de jaarrekening van de deelnemer, terwijl hoofdstuk 17 zich bezighoudt met de jaarrekening van het concern als geheel, de geconsolideerde jaarrekening.

Deel 5 gaat in op twee specifieke verslaggevingsproblemen: de verwerking van vreemde valuta (hoofdstuk 18) en de verwerking van de winstbelasting (hoofdstuk 19).

In het volgende overzicht is de opzet van het boek weergegeven.

Opzet van het boek

Hoofdstuk 1 Externe verslaggeving: relaties met andere vakgebieden en ontwikkeling

Deel 1 Bedrijfseconomische en juridische grondslagen van de externe verslaggeving

Hoofdstuk 2 Bedrijfseconomische invalshoek
3 Waarde en winst
4 Basisprincipes van de boekhoudkundige waarde- en winstbepaling
Juridische invalshoek
5 Regelgevers en toezichthouders
6 Regelgeving: materiële en formele aspecten van de publicatieplicht

Deel 2 De basisoverzichten van de externe verslaggeving: balans, resultatenrekening en kasstroomoverzicht

Hoofdstuk 6 Balans:
7 · Vaste activa
8 · Vlottende activa
9 · Eigen vermogen
10 · Vreemd vermogen
11 Resultatenrekening
12 Kasstroomoverzicht

Deel 3 Winst- en vermogensbepaling in geval van prijsfluctuaties

Hoofdstuk 13 Instandhoudingsdoelstellingen en waarderingsgrondslagen
14 Historischekostenstelsel
15 Vervangingswaardestelsel
16 Overige winstbepalingsstelsels

Deel 4 Concernvorming

Hoofdstuk 17 Kapitaalbelangen
18 Consolidatie

Deel 5 Overige onderwerpen

Hoofdstuk 19 Vreemde valuta
20 Winstbelasting

Voor financiële instellingen (banken, verzekeringsmaatschappijen en beleggingsinstellingen) gelden specifieke verslaggevingsregels. Gezien het specialistische karakter daarvan blijven deze in dit boek onbesproken.

Illustraties

Om de aansluiting naar de verslaggevingspraktijk te versterken zijn ter illustratie fragmenten uit de jaarrapporten van grote Nederlandse ondernemingen toegevoegd.

Website/slides

Op de bij het boek behorende website (www.jaarverslaggeving.noordhoff.nl) worden wijzigingen in de regelgeving geplaatst, die zich na het ter perse gaan van deze druk hebben voorgedaan. Daarnaast is

voor de docenten een pakket slides beschikbaar, waarop per hoofdstuk de stof in hoofdlijnen wordt gepresenteerd.

Het opgavenboek

Het bijbehorende opgavenboek bevat theorievragen, meerkeuzevragen, vraagstukken en casussen.

Met de *theorievragen* kan de student controleren of hij de belangrijkste begrippen beheerst. De antwoorden op deze vragen zijn in het opgavenboek opgenomen.

De *meerkeuzevragen* bestaan uit kennisvragen en toepassingsvragen. De sleutels zijn eveneens in het opgavenboek opgenomen.

Bij de *vraagstukken* en *casussen* wordt rekenwerk gevraagd (het 'hoe'), maar wordt ook steeds gepoogd om te toetsen of het veronderstelde inzicht in de materie aanwezig is (het 'waarom'). In een aantal gevallen worden fragmenten uit een gepubliceerd jaarrapport gebruikt als basis voor de vraagstelling.

Externe verslaggeving: relaties met andere vakgebieden en ontwikkeling

1

- 1.1 Afbakening van het vakgebied
- 1.2 De externe jaarrekening
- 1.3 Ontwikkeling van de externe verslaggeving
- 1.4 De jaarrekening: functies en kwaliteitskenmerken
- 1.5 Creative accounting
- 1.6 Wetenschappelijk onderzoek op het terrein van de externe verslaggeving

In dit inleidende hoofdstuk wordt eerst de plaats van de externe verslaggeving te midden van andere vakgebieden bepaald en worden de relaties aangegeven die met die andere vakgebieden bestaan (paragraaf 1.1).

In paragraaf 1.2 wordt de jaarrekening geïntroduceerd als belangrijkste medium van de externe verslaggeving. Ingegaan wordt op de structuur van de balans en de resultatenrekening en op het verband dat er tussen deze twee overzichten bestaat. In de latere hoofdstukken zullen de posten van de jaarrekening uitgebreid aan de orde komen.

Paragraaf 1.3 behandelt in het kort de historie van de externe verslaggeving.

In paragraaf 1.4 komen de functies aan bod die de jaarrekening voor de gebruiker vervult: de verantwoordingsfunctie en de informatiefunctie. Tevens wordt aangegeven aan welke kwaliteitskenmerken een jaarrekening moet voldoen, wil zij deze functies goed kunnen vervullen.

In paragraaf 1.5 wordt ingegaan op het fenomeen 'creative accounting': het is voorstelbaar dat de opstellers van de jaarrekening de positie van de onderneming anders voorstellen dan zij in werkelijkheid is.

Paragraaf 1.6 bespreekt ten slotte de ontwikkeling van onderzoek binnen het vakgebied van financial accounting; aan de orde komen de normatieve en de beschrijvende benadering van onderzoek, alsmede de daarbij gevolgde methoden van deductie en inductie.

■ ■ ■ 1.1 Afbakening van het vakgebied

Paragraaf 1.1.1 geeft aan dat een organisatie belanghebbenden heeft die willen beoordelen of hun doelstellingen inzake de organisatie gerealiseerd worden. In paragraaf 1.1.2 wordt een onderscheid gemaakt tussen interne en externe informatieverschaffing. Paragraaf 1.1.3 bespreekt de samenhang tussen de externe verslaggeving en andere vakgebieden.

■ ■ ■ 1.1.1 Doelstellingen en belanghebbenden

Dit boek gaat over verslaggeving door organisaties. Een gangbare definitie van een organisatie is: een samenwerkingsverband van mensen en middelen dat is gericht op het realiseren van bepaalde doelstellingen. In het kader van dit boek beperken we ons tot de productieorganisaties (waarbij productie ruim moet worden opgevat en mede handel en dienstverlening behelst).

De doelstellingen van een organisatie kunnen divers zijn, zoals:

- het behalen van winst;
- het verkrijgen van een bepaalde marktpositie;
- het leveren van een bijdrage aan haar maatschappelijke verantwoordelijkheden, zoals het verschaffen van werkgelegenheid en de zorg voor een schoon milieu.

Al deze doelstellingen zijn veelal afgeleid van de doelstellingen van de belanghebbenden bij de organisatie. Die belanghebbenden zijn onder anderen:

- de leiding van de organisatie en haar overige werknemers;
- de eigenaren van de organisatie, bijvoorbeeld de aandeelhouders;
- andere feitelijke en potentiële vermogenverschaffers, zoals banken en beleggers;
- afnemers en leveranciers;
- de overheid, met name de fiscus;
- vakbonden.

De belanghebbenden willen kunnen beoordelen of hun doelstellingen met betrekking tot de organisatie worden gerealiseerd. Zij willen daarom geïnformeerd worden over het (financiële) reilen en zeilen van de organisatie. Hierbij kan een onderscheid gemaakt worden tussen interne en externe informatieverschaffing.

■ ■ ■ 1.1.2 Interne en externe informatieverschaffing

Interne informatieverschaffing is gericht op de informatiebehoefte van de leiding voor het nemen van beslissingen en het beheersen van het bedrijfsproces.

Dit is het terrein van de *management accounting* of interne berichtgeving. Op deze vorm van informatieverschaffing zijn geen wettelijke regels van toepassing; het wordt immers als een interne aangelegenheid beschouwd op welke wijze en in welke mate de leiding geïnformeerd wil worden.

Externe informatieverschaffing is gericht op de informatiebehoefte van derden voor hun oordeelsvorming en/of besluitvorming ten aanzien van de organisatie; de informatie is mede bedoeld om verantwoording af te leggen over het gevoerde beleid. Derden zijn in principe alle genoemde belanghebbenden met uitzondering van de leiding.

Externe informatieverschaffing vindt op verschillende manieren plaats, bijvoorbeeld door middel van jaarverslaggeving, tussentijdse berichtgeving of via een persbericht naar aanleiding van opvallende gebeurtenissen of ontwikkelingen.

Financial accounting

Deze vorm van informatieverschaffing betreft het terrein van de *financial accounting* of de externe verslaggeving. Op dit terrein bestaat – in tegenstelling tot de management accounting – wel wetgeving, die voornamelijk te vinden is in Titel 9 van Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek. Deze wetgeving is – tezamen met enkele andere bepalingen uit Titel 1 tot en met Titel 6 – opgenomen in appendix 1.

Verschillen tussen interne en externe informatieverschaffing

Tussen interne en externe informatieverschaffing zijn – naast de mate van de bemoeienis van de wetgever – de volgende verschillen te onderkennen (zie ook tabel 1.1):

- Intern vindt er vrijwel doorlopend informatieverschaffing plaats. De leiding heeft immers actuele informatie nodig voor het nemen van beslissingen en het beheersen van de bedrijfsprocessen. Extern is de frequentie van berichtgeving veel minder groot.
- Interne informatie is veelal zeer gedetailleerd, terwijl het externe belanghebbenden veel meer om het globale beeld van de organisatie gaat.
- Interne informatie is voor de leiding sneller beschikbaar dan externe informatie voor de externe belanghebbenden. Zo wordt de interne jaarrekening vrij snel na afloop van het verslagjaar door de administratie aan de leiding verstrekt, terwijl de externe jaarrekening later beschikbaar komt. Sturing van het bedrijf op basis van de interne berichtgeving vereist dat de cijfers actueel zijn; intern zal men dan ook vaak snelheid laten prevaleren boven een volledige accuratheid. Bij de externe verslaggeving – die een nadrukkelijke verantwoordingsfunctie heeft – ligt dit eerder omgekeerd.

Tabel 1.1 Verschillen tussen interne en externe informatieverschaffing

	Intern	Extern
Wettelijke voorschriften	Nee	Ja
Frequentie	Vrijwel doorlopend	Periodiek
Detailering	Zeer gedetailleerd	Meer globaal
Tijdstip van berichtgeving	Vrij snel na einde periode	Later
Mogelijke neiging tot 'creative accounting'	Nee, althans niet op het niveau van de centrale leiding	Ja

- Bij de externe verslaggeving kan de neiging bestaan om de ‘buitenwacht’ een ander (meestal: rooskleuriger) beeld van de financiële positie van de onderneming voor te spiegelen dan overeenkomt met de werkelijkheid. Intern is dit uiteraard niet aan de orde, althans als we het over het niveau van de (centrale) leiding hebben. Uiteraard is het wel voorstelbaar dat een lager managementechelon in de rapportages aan het hogere management de cijfers ‘oppoetst’; beoordeling en beloning worden immers vaak afhankelijk gesteld van de getoonde financiële prestaties. Het op kunstmatige wijze verfraaien van de balans en de resultatenrekening staat bekend als ‘creative accounting’. In paragraaf 1.5 komen we hierop terug.

In dit boek zal alleen de externe informatieverschaffing (en meer speciaal de jaarverslaggeving) behandeld worden.

■ ■ ■ 1.1.3 Samenhang met andere vakgebieden

Hiervoor is al duidelijk gemaakt dat *management accounting* en *financial accounting* zich hebben ontwikkeld tot verschillende vakgebieden. Maar ze vertonen natuurlijk ook een grote mate van overeenkomst: beide hebben ze betrekking op het geven van (vooral financiële) informatie.

Voor het verkrijgen van die informatie steunen ze op de boekhouding van de organisatie; deze verschaft het cijfermateriaal voor de balans en de resultatenrekening en voor allerlei andere calculaties die nodig zijn. De techniek van het boekhouden is het terrein van de *bedrijfsadministratie*. De bedrijfsadministratie is een onderdeel van de *administratieve organisatie*, die is gericht op het in goede banen leiden van de informatiestromen.

De informatievoorziening dient derhalve te zijn afgestemd op de eisen die de interne en externe verslaggeving stellen. De wijze waarop de benodigde gegevens worden vergaard en verwerkt, valt buiten het kader van dit boek. We gaan er hier van uit dat de benodigde informatie aanwezig is.

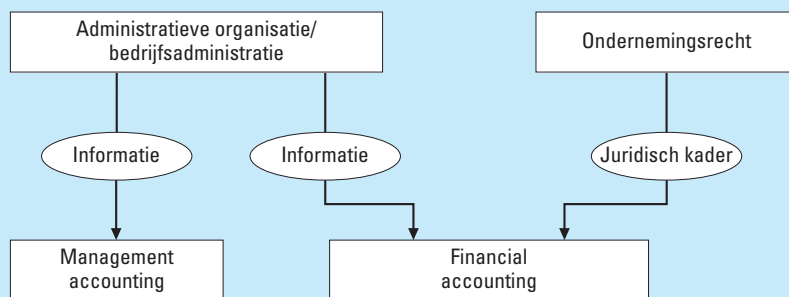
Er is al aangegeven dat er voor de externe verslaggeving wettelijke regels zijn; deze regels bepalen welke informatie verstrekt moet worden en schrijven soms dwingende waarderingsgrondslagen voor de balans en resultatenrekening voor. Er is dan ook een nauwe samenhang tussen *financial accounting* en *ondernemingsrecht*, in het bijzonder het jaarrekeningrecht, zoals dat in het Burgerlijk Wetboek is vastgelegd. Uiteraard zal in het vervolg van dit boek steeds worden aangegeven hoe de wettelijke regels ter zake luiden. Die regels sluiten overigens wel zo veel mogelijk aan bij wat bedrijfseconomen en accountants in de loop van de tijd aan normen en gebruiken ontwikkeld hebben. In figuur 1.1 is de samenhang tussen *financial accounting* en de andere genoemde vakgebieden weergegeven.

Ook de Belastingdienst heeft behoefte aan externe informatie. Deze dient immers over financiële gegevens te beschikken om aanslagen inkomstenbelasting en vennootschapsbelasting te kunnen opleggen. Hiertoe wordt een fiscale jaarrekening opgesteld. Hoewel deze in wezen tot de externe informatieverstrekking behoort, moet ze worden onderscheiden van de externe jaarrekening, omdat hier afzonderlijke regels

Bedrijfsadministratie
Administratieve
organisatie

Ondernemingsrecht

Figuur 1.1 Samenhang tussen financial accounting en andere vakgebieden

Belastingrecht

gelden, namelijk de bepalingen die in de Wet op de inkomstenbelasting en de Wet op de vennootschapsbelasting zijn vastgelegd. Hiermee komen we op het terrein van het *belastingrecht*.

Het is denkbaar dat de externe jaarrekening ook gebruikt wordt voor de fiscale aangifte. In de praktijk gebeurt dat in Nederland (uitzonderingen daar gelaten, zie paragraaf 4.1) in principe niet: het fiscale winstbegrip is dermate specifiek, dat het niet geschikt is voor de overige belanghebbenden. Bovendien ligt het belang ook anders: de fiscale winst zal door het bedrijf normaliter zo laag mogelijk vastgesteld worden, terwijl men in de externe jaarrekening over het algemeen het liefst een zo rooskleurig mogelijk beeld laat zien.

Al gaat dit boek over externe verslaggeving, toch is het van belang ook aandacht te besteden aan zaken die in het belastingrecht aan de orde komen, in de eerste plaats omdat het fiscale winstbegrip kan afwijken van de winstberekening in de externe verslaggeving; de vraag doet zich dan onder meer voor welk bedrag als belastinglast in de externe resultatenrekening opgevoerd dient te worden. In hoofdstuk 19 zal deze problematiek aan de orde komen.

In de tweede plaats heeft de fiscale rechter zich vele malen uitgesproken over de vraag of bepaalde winstberekeningsmethoden voor belastingdoeleinden aanvaardbaar zijn. De fiscale wetgeving eist in deze een gedragslijn die overeenkomstig 'goed koopmansgebruik' is. Hoewel de invalshoek voor de externe jaarrekening een andere is dan die voor de fiscale jaarrekening, kan de jurisprudentie die over goed koopmansgebruik ontwikkeld is, een hulpmiddel zijn bij de beoordeling van de externe jaarrekening.

Bij de behandeling van de diverse balansposten en van de verschillende winstbepalingsstelsels zullen we dan ook tevens aangeven wat vanuit fiscaal oogpunt wel en niet toelaatbaar is.

Samenvattend kennen we derhalve de volgende drie soorten jaarrekeningen:

- 1 de *interne* jaarrekening ten behoeve van de leiding;
- 2 de *externe* jaarrekening ten behoeve van externe belanghebbenden;
- 3 de *fiscale* jaarrekening ten behoeve van de fiscus.

Financiering

Ten slotte bestaan er ook raakvlakken tussen financial accounting en het vak *financiering*. De jaarrekening (vooral de balans) geeft immers de financiële structuur van de onderneming weer. Tevens kunnen uit de jaarrekening verschillende kengetallen berekend worden die een indicatie geven van de rentabiliteit, de liquiditeit en de solvabiliteit van de onderneming, kernbegrippen in de financieringstheorie.

■ ■ ■ 1.2 De externe jaarrekening

Resultatenrekening

Het belangrijkste onderdeel van de externe verslaggeving is de jaarrekening. De jaarrekening is het geheel van de balans en winst- en verliesrekening en de op beide stukken betrekking hebbende toelichting. Winst- en verliesrekening is de wettelijke term; in het spraakgebruik hanteert men eveneens het begrip *resultatenrekening*. Wij zullen in dit boek gebruikmaken van de term resultatenrekening.

In paragraaf 1.2.1 worden de balans en de resultatenrekening toegelicht, waarna in paragraaf 1.2.2 ingegaan wordt op het dwingende verband dat bestaat tussen de balans en de resultatenrekening. Paragraaf 1.2.3 bespreekt de financiële kerngrootheden (rentabiliteit, solvabiliteit en liquiditeit) die uit de jaarrekening kunnen worden afgeleid.

In hoofdstuk 6 tot en met 9 wordt de balans meer uitgebreid aan de orde gesteld. In hoofdstuk 10 gebeurt dat voor de resultatenrekening. Naast de balans en de resultatenrekening treft men in gepubliceerde jaarrapporten van grote ondernemingen vrijwel altijd een kasstroomoverzicht aan. In hoofdstuk 11 komt dit derde basisstuk van de verslaggeving aan de orde.

■ ■ ■ 1.2.1 Balans en resultatenrekening

Een balans is een momentopname van de waarde van de activa en de passiva van de onderneming. Omdat het een momentopname betreft, bevat de balans voorraad- of stockgrootheden.

Activa

De activa geven de kapitaalgoederen of de bezittingen van de onderneming weer.

Vaste activa

Vlottende activa

Gewoonlijk worden de activa onderscheiden in *vaste* en *vlottende activa*. Dit onderscheid is met name van belang uit oogpunt van liquiditeit. Vermogen geïnvesteerd in vaste activa komt in de regel pas op lange termijn weer in geldvorm vrij; voorbeelden zijn gebouwen en machines. Vermogen geïnvesteerd in vlottende activa komt in principe op korte termijn in geldvorm vrij; voorbeelden zijn voorraden, debiteuren en kassaldi. In paragraaf 6.1 wordt nader ingegaan op het onderscheid tussen vaste en vlottende activa.

Passiva

De passiva geven het vermogen weer dat verkregen is ter financiering van de activa. Het vermogen kan worden onderverdeeld in *eigen* vermogen en *vreemd* vermogen.

Eigen vermogen

Eigen vermogen is verschaft door de eigenaren en staat voor onbepaalde tijd ter beschikking van de onderneming. Vaak wordt gesproken van *permanent vermogen*, maar die term is enigszins misleidend, omdat de eigenaren wel kunnen besluiten hun eigen vermogen terug te laten betalen; hierover is echter bij de verstrekking van het vermogen niets vastgelegd en eventuele terugbetaling berust op een afzonderlijke beslissing.

Eigen vermogen is tevens *risicodragend vermogen* of *ondernemend vermogen*: de vergoeding voor het ter beschikking stellen van eigen vermogen is afhankelijk van het presteren van de onderneming; in geval van liquidatie komen de eigenvermogenverschaffers het laatst voor terugbetaling in aanmerking.

Eigen vermogen wordt niet alleen gevormd door het ter beschikking stellen van nieuw vermogen door de eigenaren, maar bijvoorbeeld ook doordat de eigenaren akkoord gaan met het inhouden van winsten.

Vreemd vermogen

Vreemd vermogen is ter beschikking gesteld door schuldeisers; het is *tijdelijk vermogen*, omdat van tevoren afspraken over terugbetaling zijn gemaakt.

Vreemd vermogen is *risicomijdend* of *niet-ondernemend vermogen*: de vergoeding is in principe onafhankelijk van het presteren van de onderneming en de vreemdvermogenverschaffers komen bij liquidatie als eerste voor terugbetaling in aanmerking.

Risicomijdend wil overigens niet zeggen *risicoloos*: in geval van faillissement kunnen ook de schuldeisers met lege handen komen te staan.

Bij vreemd vermogen gaat het in de eerste plaats om schulden. De schulden worden ingedeeld in *kortlopende* en *langlopende schulden*, al naargelang de looptijd van de schuld korter of langer dan een jaar is.

Voorbeelden van kortlopende schulden zijn crediteuren en nog te betalen belastingen. Voorbeelden van langlopende schulden zijn hypothecaire leningen en obligatieleningen.

Voorzieningen

Een bijzondere vermogenscategorie wordt gevormd door de *voorzieningen*; het gaat hier om verplichtingen waarvan de omvang en/of het tijdstip van nakoming niet exact te bepalen zijn, maar wel redelijkerwijs te schatten. Voorzieningen worden gerekend tot het vreemd vermogen.

Een andere indeling van de balansposten is die in materiële en monetaire posten.

Materiële activa

Bij *materiële activa* als duurzame productiemiddelen (voorraden werkeenheden) en voorraden (aantallen, kilogrammen, enzovoort) gaat het om hoeveelheden die – door vermenigvuldiging met een prijsgrondslag – moeten worden vertaald in geld.

Monetaire posten

Bij *monetaire posten* als vorderingen en liquide middelen (monetaire activa) en schulden en voorzieningen (monetaire passiva) hoeft deze vertaalslag niet gemaakt te worden, omdat die al in een geldbedrag luiden.

Geconsolideerde balans
(voor voorstel winstbestemming)

(in duizenden euro's)	<u>31-12-2009</u>	<u>31-12-2008</u>		<u>31-12-2009</u>	<u>31-12-2008</u>
Activa			Passiva		
Vaste activa			Groepsvermogen	73.522	83.070
Materiële vaste activa	53.013	58.865	Voorzieningen		
Vastgoedbeleggingen	4.758	22.876	Latente belastingverplichtingen	10.731	14.617
Financiële vaste activa	1.262	2.977	Overige voorzieningen	1.424	1.835
	<u>59.033</u>	<u>84.718</u>		<u>12.155</u>	<u>16.452</u>
Vlottende activa			Kortlopende schulden		
Vorraden	45.363	44.812	Schulden aan kredietinstellingen	14.536	29.493
Vorderingen	19.917	28.036	Handelscrediteuren	6.715	11.653
Effecten	521	521	Dividend	2	5
Liquide middelen	142	583	Belastingen en premies sociale verzekeringen	4.921	1.051
	<u>65.943</u>	<u>73.979</u>	Overige schulden	13.125	16.973
				<u>39.299</u>	<u>59.175</u>
Totaal activa	124.976	158.697	Totaal passiva	124.976	158.697

Bron: Jaarrapport Koninklijke Reesink nv, 2009

De resultatenrekening

Een resultatenrekening is een overzicht van de opbrengsten en de kosten gedurende een bepaalde periode en geeft het over de betreffende periode behaalde resultaat weer. De resultatenrekening bevat dan ook periode- of stroomgrootheden.

Geconsolideerde winst- en verliesrekening

(in duizenden euro's)	2009	2008
Netto-omzet	163.336	198.911
Kostprijs van de omzet	- 142.140	- 173.728
Bruto-omzetresultaat	21.196	25.183
Verkoopkosten	- 7.503	- 7.821
Algemene beheerskosten	- 7.763	- 7.599
Bijzondere posten	1.758	701
Som der kosten	- 13.508	- 14.719
Bedrijfsresultaat	7.688	10.464
Financieringsbaten	379	141
Financieringslasten	- 609	- 1.527
Beleggingsresultaten	- 5.013	704
Resultaat (verkochte) deelnemingen	238	31
Resultaat voor belastingen	2.683	9.813
Belastingen	- 692	- 2.438
Aandeel van derden	-	2
Resultaat na belastingen	1.991	7.377

Bron: Jaarrapport Koninklijke Reesink nv, 2009

1.2.2 Het verband tussen de balans en de resultatenrekening

De balans en de resultatenrekening hangen nauw met elkaar samen, zij kunnen niet onafhankelijk van elkaar opgesteld worden. Als de balans is vastgesteld, ligt daarmee ook de resultatenrekening vast, en omgekeerd.

In voorbeeld 1.1 wordt het verband tussen de balans en de resultatenrekening weergegeven.

■ Voorbeeld 1.1 Het verband tussen de balans en de resultatenrekening

A De verkoop van goederen met een opbrengst boven de boekwaarde

Balans		Resultatenrekening				
Debiteuren/kas	+	←-----→	Opbrengst	+		
Voorraad	-	←-----→	Kosten	+		
		Winst	+	=	Winst	+

B De afschrijving op een duurzaam productiemiddel ten laste van het resultaat

Balans			Resultatenrekening	
Vaste activa	-	←-----→	Kosten	+
		Winst - =	Winst	-

C De vorming van een voorziening ten laste van het resultaat

Balans			Resultatenrekening	
		Voorziening + ←-----→	Kosten	+
		Winst - =	Winst	-

D Een aflossing op een schuld

Balans			Resultatenrekening	
Kas	-	←-----→	Opbrengst	ongewijzigd
		Schuld - ←-----→	Kosten	ongewijzigd
		Winst ongewijzigd =	Winst	ongewijzigd

Uit het in voorbeeld 1.1 geschetste verband tussen de balans en de resultatenrekening vloeit voort dat de winst over een bepaalde periode op twee manieren kan worden berekend:

- 1 vanuit de resultatenrekening, als het verschil tussen de opbrengsten en de kosten;
- 2 vanuit de balans, als het verschil tussen het eigen vermogen aan het eind en het eigen vermogen aan het begin van de periode (*vermogensvergelijking*).

De bij 2 berekende vermogenstoename moet worden gecorrigeerd voor mutaties in de kapitaalsfeer; dit zijn de kapitaalstortingen en kapitaalonttrekkingen. Een *kapitaalstorting* is een toename van het eigen vermogen die niet als winst valt aan te merken, bijvoorbeeld de opbrengst uit een aandelenemissie. Een *kapitaalonttrekking* is een afname van het eigen vermogen die geen verlies is, bijvoorbeeld het uitkeren van dividend. Kapitaalstortingen en -onttrekkingen vinden hun oorzaak in vermogensverschuivingen tussen de onderneming en haar eigenaren.

Winstberekening door middel van vermogensvergelijking verloopt dus als volgt:

Vermogensvergelijking

Kapitaalstorting

Kapitaalonttrekking

Eigen vermogen einde periode	€
Eigen vermogen begin periode	€ –
	<hr/>
Vermogenstoename	€
Kapitaalstortingen	€ –
Kapitaalonttrekkingen	€ +
	<hr/>
Winst	€

Rechtstreekse vermogensmutaties

Verderop in dit boek zullen we zien dat het verband tussen de balans en de resultatenrekening in sommige situaties wordt verbroken. Dit is het geval bij *rechtstreekse vermogensmutaties*, dat wil zeggen dat mutaties in het eigen vermogen niet via de resultatenrekening lopen. In paragraaf 10.5 gaan we in op de situaties waarin rechtstreekse vermogensmutaties aan de orde zijn. Een speciale vorm van een rechtstreekse vermogensmutatie is de herwaardering van duurzame productiemiddelen en/of voorraden bij toepassing van het vervangingswaardestelsel; hierbij worden waardestijgingen niet als winst beschouwd, maar verwerkt in een herwaarderingsreserve. In hoofdstuk 14 wordt dit uitgebreid besproken.

■ ■ ■ 1.2.3 Rentabiliteit, solvabiliteit en liquiditeit

De kernfunctie van de jaarrekening ligt op het vlak van de vermogens- en winstbepaling. Het quotiënt van winst en vermogen is de rentabiliteit, een belangrijk criterium bij het beoordelen van de financiële prestaties van de onderneming. Daarnaast kan de jaarrekening worden gebruikt voor de beoordeling van de solvabiliteit en de liquiditeit van de onderneming. We zullen deze begrippen toelichten aan de hand van voorbeeld 1.2.

■ Voorbeeld 1.2

Van onderneming A zijn over boekjaar 2010 gegeven de balansen per 1 januari en per 31 december, alsmede de resultatenrekening:

Balans van onderneming A per 1 januari 2010 (bedragen × €1.000)			
Vaste activa	400	Eigen vermogen	300
Vlottende activa	600	Voorzieningen	200
		Langlopende schulden	200
		Kortlopende schulden	300
			<hr/>
		Vreemd vermogen	700
	<hr/>		<hr/>
	1.000		1.000

Balans van onderneming A per 31 december 2010
(bedragen × €1.000)

Vaste activa	400	Eigen vermogen	375
Vlottende activa	700	Voorzieningen	210
		Langlopende schulden	190
		Kortlopende schulden	325
			<hr/>
		Vreemd vermogen	725
	<hr/>		<hr/>
	1.100		1.100

Resultatenrekening van onderneming A over 2010 (bedragen × €1.000)

Opbrengsten	500
Diverse kosten	380
	<hr/>
Bedrijfsresultaat	120
Rentelasten	20
	<hr/>
Winst vóór aftrek van belasting	100
Belastinglast	25
	<hr/>
Nettowinst	75

Rentabiliteit

Als het resultaat wordt gerelateerd aan het vermogen waarmee dit resultaat is behaald, verkrijgen we de rentabiliteit. De rentabiliteit kan op verschillende manieren worden uitgewerkt. We onderscheiden:

- 1 de rentabiliteit van het totale vermogen;
- 2 de rentabiliteit van het eigen vermogen;
- 3 de rentabiliteit van het vreemd vermogen.

Ad 1 De rentabiliteit van het totale vermogen (RTV)

De RTV is te berekenen door de totale vermogensopbrengst (= winst vóór aftrek van interest en vóór aftrek van belasting) uit te drukken in een percentage van het gemiddeld totaal vermogen gedurende het boekjaar.

De RTV dient ter beoordeling van de winstgevendheid van het transformatieproces; de wijze van financiering van de activa speelt hierbij geen rol.

Ad 2 De rentabiliteit van het eigen vermogen (REV)

De REV wordt berekend door de nettowinst uit te drukken in een percentage van het gemiddeld eigen vermogen gedurende het boekjaar. Dit is de REV na aftrek van belasting. De REV kan ook vóór aftrek van belasting worden berekend; in de teller wordt dan de winst vóór aftrek van belasting opgenomen.

Ad 3 De rentabiliteit van het vreemd vermogen (RVV)

De RVV kan worden berekend door de rentelasten uit te drukken in een percentage van het gemiddeld vreemd vermogen gedurende het boekjaar.

De rentabiliteit van het totale vermogen wordt ‘verdeeld’ onder de eigenvermogenverschaffers en de vreemdvermogenverschaffers. Kenmerkend hierbij is dat de RVV in principe vastligt (doordat de interestvergoeding van tevoren is vastgelegd) en dat de REV afhankelijk is van het presteren van de onderneming, dus van de RTV. Indien de RTV hoger is dan de RVV, komt dit verschil dan ook ten goede aan de eigenvermogenverschaffers en zal de REV vóór aftrek van belasting hoger zijn dan de RTV. Er is dan sprake van een positieve ‘*financiële hefboomwerking*’.

**Financiële
hefboomwerking**

Over boekjaar 2010 zijn voor onderneming A de RTV, REV en RVV als volgt:

$$\text{RTV} = \frac{\text{€}120.000}{\text{€}1.050.000} \times 100\% = 11,4\%$$

$$\text{REV (na aftrek van belasting)} = \frac{\text{€}75.000}{\text{€}337.500} \times 100\% = 22,2\%$$

$$\text{RVV} = \frac{\text{€}20.000}{\text{€}712.500} \times 100\% = 2,8\%$$

Solvabiliteit

Solvabiliteit is de mate waarin de onderneming in staat is aan haar verplichtingen jegens de schuldeisers te voldoen. Bij het beoordelen daarvan staat de bufferfunctie van het eigen vermogen centraal: in geval van liquidatie krijgen de eigenvermogenverschaffers pas hun inleg terug als aan de verplichtingen jegens de schuldeisers is voldaan. Hoe groter de relatieve omvang van het eigen vermogen, des te beter de solvabiliteit.

Als indicatie van de solvabiliteit wordt daarom vaak de verhouding tussen het eigen en het totale vermogen gebruikt. In de balans per 31 december 2010 van onderneming A is deze verhouding 0,34 (€375.000/€1.100.000).

Overigens kan de bufferfunctie ten opzichte van de schuldeisers ook door niet-eigen vermogen vervuld worden, bijvoorbeeld door *achtergestelde leningen*: leningen waarop pas afgelost wordt als aan de verplichtingen ten opzichte van de overige schuldeisers voldaan is. Deze leningen zijn voor de overige schuldeisers wat solvabiliteitsfunctie betreft vergelijkbaar met eigen vermogen. In dit verband wordt gesproken van *garantievermogen*, als verzamelterm voor al het vermogen dat deze bufferfunctie heeft.

**Achtergestelde
lening**

Garantievermogen

Voor de solvabiliteit geldt dat eenduidige normen moeilijk te geven zijn. De aard van het bedrijf speelt een belangrijke rol: voor de kapitaalintensieve – en daardoor als relatief risicovol te kenschetsen – industriële bedrijven wordt vaak als vuistregel een waarde van ten minste 1/3 genomen, terwijl men voor arbeidsintensieve ondernemingen vaak een waarde van 1/4 toereikend acht. Bovendien zal bij een hogere rentabiliteit een wat mindere solvabiliteit eerder acceptabel zijn.

Het trachten te profiteren van de hefboomwerking van de vermogensstructuur ('trading on the equity') kan een reden zijn om de solvabiliteit bewust niet te gunstig te laten zijn.

Liquiditeit

De liquiditeit geeft de mate aan waarin de onderneming in staat is aan haar lopende betalingsverplichtingen te voldoen.

De liquiditeit kan het beste worden beoordeeld aan de hand van een prognose van de verwachte ontvangsten en uitgaven voor de komende periode; we spreken dan van de *dynamische liquiditeit*.

Een liquiditeitsbegroting wordt in het kader van de externe verslaggeving niet verstrekt. In dat geval kan men uit de balans de *statische liquiditeit* proberen af te leiden, bijvoorbeeld door te kijken naar de verhouding tussen de vlottende activa en de kortlopende verplichtingen.

Dit kengetal staat bekend als de *current ratio*. De current ratio is op 31 december 2010 voor onderneming A:

$$\text{Current ratio} = \frac{\text{Vlottende activa}}{\text{Kortlopende verplichtingen}} = \frac{€700.000}{€325.000} = 2,2$$

Bij deze berekening is verondersteld dat er onder de voorzieningen geen kortlopende verplichtingen schuilen.

Als vuistregel wordt wel gezegd dat de current ratio minimaal 1,5 à 2 moet zijn. Gezien de beperkingen die aan de berekening van de current ratio ten grondslag liggen, is het echter moeilijk hiervoor een algemene norm te geven. Zo geven de cijfers uit de balans slechts een *momentopname* weer; uit de balans blijken bijvoorbeeld niet de financiële verplichtingen die kort na balansdatum ontstaan, zoals uitgaven ten behoeve van het productieproces en loonbetalingen. Verder kunnen net vóór balansdatum bepaalde activiteiten worden verricht – bijvoorbeeld het aflossen van kortlopende schulden – om op balansdatum de current ratio een beter aanzien te geven; een dergelijke activiteit staat bekend als *window dressing*.

Dynamische liquiditeit

Statische liquiditeit

Current ratio

Window dressing

1.3 Ontwikkeling van de externe verslaggeving

Alvorens nader in te gaan op de functies van de externe verslaggeving, is het goed eerst de historie ervan in vogelvlucht te bezien.

Uiteraard is er een verband tussen de ontwikkeling van het bedrijfsleven en die van de externe verslaggeving. Zowel de rechtsvorm van een onderneming als de aard van het bedrijfsproces is hierbij van belang.

In de middeleeuwen waren het vooral de Italiaanse handelshuizen die het economisch beeld bepaalden. Het is dan ook niet verwonderlijk dat het oudste gedrukte boek waarin de boekhouding (de basis voor de verslaggeving) aan de orde komt, van Italiaanse hand is: de Franciscaner monnik Luca Pacioli publiceerde in 1494 het boek *Summa de Arithmetica, Geometria Proportioni e Proportionalita*.

Onder anderen de Nederlander Simon Stevin heeft een eeuw later een belangrijke bijdrage geleverd aan de internationale verspreiding van het boekhouden. Externe verslaggeving was er in die jaren nog nauwelijks; er werd alleen 'gerapporteerd' aan de familieleden die samen de onderneming vormden. Jaarlijkse winstbepaling was niet aan de orde;

pas bij overlijden werd er een berekening gemaakt van het aan de erfgenamen toekomende bedrag.

Met de opkomst van de moderne ondernemingsvormen nam de behoefte aan externe verslaggeving toe en werd ook het probleem van de jaarwinstbepaling actueler. De Vereenigde Oostindische Compagnie, in 1602 opgericht, was de eerste onderneming die vergelijkbaar was met onze huidige naamloze vennootschap. Deze rechtsvorm maakte het noodzakelijk dat er geregeld over de financiële positie gerapporteerd werd, om aan de (potentiële) beleggers de informatie te geven die zij nodig hadden voor het nemen van een aan- of verkoopbeslissing ten aanzien van de aandelen van de onderneming. Bovendien werd het nodig om over te gaan tot een periodieke winstvaststelling: aan de aandeelhouders werd regelmatig dividend uitgekeerd en daarmee deed de jaarwinstbepaling haar intrede.

Het aantal naamloze vennootschappen bleef lange tijd zeer beperkt. Tot het einde van de negentiende eeuw troffen we in Nederland bijna uitsluitend familieondernemingen aan, die als eenmanszaak of firma gedreven werden.

Met de industriële revolutie veranderde dat beeld: voor de grootschalige productie met stoomkracht die toen ingang vond, bleek het vaak noodzakelijk te zijn om buiten de familiekring aan vermogen te komen. Dat leidde tot omzetting van de firma's in naamloze vennootschappen en tot de publieke emissie van aandelen en obligaties. De hierbij behorende verplichting om de vermogenverschaffers over de financiële gang van zaken te informeren, leidde ertoe dat vrijwel alle beursgenoteerde ondernemingen hun jaarrekeningen in de openbaarheid gingen brengen. In 1928 werd de publicatieplicht van beurs-nv's wettelijk verankerd.

Aan het einde van de negentiende eeuw ontstond een nieuwe beroepsgroep: de accountants. Het idee dat het voor beleggers noodzakelijk was dat zij erop konden rekenen dat de aan hen voorgelegde informatie correct was, vond ingang na een aantal schandalen. Het bekendste Nederlandse voorbeeld hiervan was de affaire met de Afrikaansche Handelsvereniging: de directeur – de algemeen geachte zakenman Lodewijk Pincoffs – had gedurende een aantal jaren de balansen vervalst, met als gevolg dat in verliesjaren nog steeds dividend werd uitgekeerd, waarbij het ene gat met het andere gevuld werd. Nadat in 1879 zijn bedrog was uitgekomen, vluchtte hij naar Amerika. Sindsdien werd het de gewoonte om de jaarrekening door een onafhankelijk controleur te laten beoordelen.

Eveneens werd vanaf het einde van de negentiende eeuw (met de invoering van winstbelastingen) de belastinginspecteur een belanghebbende bij de externe verslaggeving.

In de loop der jaren zijn de fiscale verslaggeving en de externe verslaggeving eigen wegen opgegaan.

In de periode na de Eerste Wereldoorlog is de theorievorming over winstbepaling in een stroomversnelling geraakt; dit werd vooral veroorzaakt door de periode van hyperinflatie in Duitsland. De gebreken van de tot dan gebruikelijke wijze van winstberekening op basis van historische kosten kwamen toen overduidelijk aan het licht. Duitse bedrijfseconomen hebben geprobeerd nieuwe winstbepalingssystemen te ontwikkelen, die ook in tijden van geldontwaarding correcte winstcij-

fers opleveren: Schmalenbach is de geestelijke vader van het ijzeren-voorraadstelsel en Schmidt van het vervangingswaardestelsel. Onafhankelijk van de theorievorming in Duitsland zijn deze stelsels ook in Nederland ontwikkeld door respectievelijk Volmer en Limperg. Onder de Nederlandse ondernemingen werd vooral Philips toonaangevend in de praktische toepassing van het vervangingswaardestelsel.

Na de Tweede Wereldoorlog (vooral in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw) valt een ‘vermaatschappelijking’ van de onderneming te constateren: zij werd niet meer gezien als een instituut dat uitsluitend ten behoeve van eigenaren bestaat. In Nederland heeft dit ook zijn weerslag in de wetgeving gevonden. Uit die jaren dateert bijvoorbeeld de Wet op de Ondernemingsraden (WOR), die werknemers invloed geeft op de gang van zaken binnen de onderneming. Daarbij paste financiële verslaggeving aan de werknemers. Tevens ontstond de opvatting dat iedereen inzicht zou moeten kunnen krijgen in de financiële positie van rechtspersonen: de gedachte van een algemene publicatieplicht van jaarrekeningen kreeg in 1971 haar wettelijke grondslag, toen de Wet op de Jaarrekening van Ondernemingen (WJO) van kracht werd.

Deze wet gaf indertijd alleen regels voor de externe jaarrekening van de nv, de bv, de coöperatie (toen nog coöperatieve vereniging genoemd) en de onderlinge waarborgmaatschappij.

In 1976 werd, vanwege de hercodificatie van ons burgerlijk recht, de WJO vrijwel ongewijzigd overgenomen in Titel 6, Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek.

In de loop van de tijd is de invloed van de Europese Unie op het economisch leven steeds groter geworden, zo ook op het gebied van de externe verslaggeving. Het ondernemingsrecht wordt in Europees verband geharmoniseerd via richtlijnen, die – anders dan het woord doet vermoeden – verplicht door de lidstaten in hun wetgeving moeten worden opgenomen.

Harmonisatie

Vierde EG-richtlijn

In 1984 is onze wet aangepast aan de *vierde EG-richtlijn*, die met name regels bevat voor de rubricering en de presentatie van de posten in de enkelvoudige (of vennootschappelijke) jaarrekening. De wettelijke regels zijn toen overgeheveld naar Titel 8, Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek.

Zevende EG-richtlijn

Vervolgens is de wet in 1988 aangepast aan de *zevende EG-richtlijn*. Deze richtlijn geeft regels voor de geconsolideerde jaarrekening. De wetgeving is op 1 januari 1989 overgebracht naar Titel 9, Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek.

Nadien is het – afgezien van een enkele wijziging en actualisering – tot de eeuwwisseling op het gebied van jaarverslagwetgeving erg rustig geweest. Met het inluiden van het nieuwe millennium was het echter gedaan met de rust. In hoofdstuk 4 gaan we nader in op de ontwikkelingen die zich na de eeuwwisseling hebben voltrokken.

■ ■ ■ 1.4 De jaarrekening: functies en kwaliteitskenmerken

In paragraaf 1.4.1 worden drie ‘ondernemingsmodellen’ besproken, waarbij voor elk model een verschillende rol voor de externe verslaggeving is weggelegd. Paragraaf 1.4.2 behandelt de kwaliteitskenmerken waaraan de jaarrekening moet voldoen, wil zij die rol goed kunnen vervullen.

■ ■ ■ 1.4.1 Functies van de jaarrekening

Zoals uit het historisch overzicht in paragraaf 1.3 blijkt, evolueert de verslaggeving met de ontwikkeling van de ondernemingen en de positie daarvan binnen de samenleving. In de literatuur worden in dat kader drie modellen gehanteerd, namelijk:

- 1 het bezitsmodel;
- 2 het klassieke of gesloten model;
- 3 het moderne of open model.

Ad 1 Het bezitsmodel

Bij het bezitsmodel is er geen sprake van een scheiding tussen leiding en eigendom.

Het doel van de onderneming beperkt zich voornamelijk tot het vergroten van het kapitaal van de ondernemer. De ondernemer zelf en de fiscus zijn de voornaamste belanghebbenden. In zijn algemeenheid wordt naast de fiscale jaarrekening geen externe jaarrekening opgesteld.

Ad 2 Het klassieke of gesloten model

Door de scheiding van leiding en eigendom zijn vele ondernemingen in het gesloten model terechtgekomen.

In tegenstelling tot de situatie bij het bezitsmodel, waar – naast de fiscus – in wezen slechts één partij belang heeft bij het financiële reilen en zeilen van de onderneming (de eigenaar), is er bij het gesloten model sprake van twee partijen, namelijk de kapitaalverschaffer en de kapitaalbeheerder.

De kapitaalverschaffer wil uiteraard weten wat er met zijn in de onderneming geïnvesteerde kapitaal is gebeurd. De functie van de jaarrekening is dan ook vooral die van verantwoording van de kapitaalbeheerder over het gevoerde beleid ten behoeve van de kapitaalverschaffers. Centraal staat dan ook de *verantwoordingsfunctie*.

Verantwoordings-
functie

Ad 3 Het moderne of open model

Door het proces van vermaatschappelijking zijn vele ondernemingen in het open model terechtgekomen.

In dit model wordt de onderneming gezien als een coalitie van meerdere partijen, zoals kapitaalverschaffers, kapitaalbeheerders, werknemers, vakbonden, overheid, potentiële beleggers en publiek. Het logische gevolg van deze ontwikkeling is dat de kapitaalbeheerder de diverse participanten of belanghebbenden informeert over de (financiële) gang van zaken binnen de onderneming. Dit betekent dat de jaarrekening – naast de verantwoordingsfunctie ten behoeve van de kapitaalverschaffers – een *informatie- of beslissingsondersteunende functie* vervult ten behoeve van de hiervoor genoemde partijen. De jaarrekening kan een hulpmiddel zijn bij beslissingen als het al of niet kopen, aanhouden of verkopen van aandelen, verstrekken van leningen door banken, leveren op krediet aan de onderneming, enzovoort.

Informatiefunctie

In het open model is er niet alleen behoefte aan financiële informatie, maar ook aan niet-financiële. Dit heeft geleid tot het uitbrengen van sociale jaarverslagen (speciaal ten behoeve van de werknemers) en van milieujaarverslagen. In 1999 is de Wet Milieuverlaggeving in werking getreden, op grond waarvan bedrijven met een grote milieubelasting of met bijzondere milieurisico's verplicht zijn een milieuverlag uit te brengen.

■ ■ ■ 1.4.2 Kwaliteitskenmerken van de jaarrekening

In paragraaf 1.4.1 is gebleken dat de externe jaarrekening twee kernfuncties vervult:

- 1 verantwoordingsfunctie ten behoeve van de kapitaalverschaffers;
- 2 informatiefunctie ten behoeve van de overige externe belanghebbers.

Om deze functies goed te kunnen vervullen, dient de jaarrekening van voldoende kwaliteit te zijn. In de literatuur (onder andere in het Framework van de International Accounting Standards Board en in het Stramien van de Raad voor de Jaarverslaggeving, zie hoofdstuk 4) worden vier benodigde kwaliteitskenmerken genoemd:

- 1 begrijpelijkheid
- 2 relevantie
- 3 betrouwbaarheid
- 4 vergelijkbaarheid.

Ad 1 Begrijpelijkheid

Dit lijkt een zeer voor de hand liggende kwaliteitseis te zijn. Nadere operationalisering ervan stuit op het probleem dat het scholingsniveau van de gebruiker van een jaarrekening een grote rol speelt bij de vraag of een jaarrekening begrijpelijk is of niet. In de praktijk zal 'begrijpelijkheid' inhouden: te begrijpen voor een financieel-economisch geschoolde lezer.

Ad 2 Relevantie

Een jaarrekening moet cijfers opleveren waar de lezer 'iets mee kan'; hij moet er waardevolle informatie aan kunnen ontleen. De kernfuncties van de jaarrekening in aanmerking nemend, zal de jaarrekening de gebruiker behulpzaam moeten zijn bij de verantwoordingsfunctie en de informatiefunctie.

Ad 3 Betrouwbaarheid

De lezer van de jaarrekening moet erop kunnen vertrouwen dat de erin verstrekte cijfers een 'getrouw beeld' geven van de financiële positie van de onderneming. Omdat hij zelf geen toegang heeft tot de achterliggende financiële feiten, moet deze betrouwbaarheid normaliter gewaarborgd worden door de externe accountant, die een verklaring over de jaarrekening afgeeft (zie de paragrafen 4.3.1 en 5.5). Een belangrijk aspect van betrouwbaarheid is daarom controleerbaarheid.

Ad 4 Vergelijkbaarheid

Financiële cijfers krijgen pas waarde, indien ze in perspectief gezien worden. Dit perspectief kan verkregen worden door *tijdsvergelijking* (de cijfers van dezelfde onderneming over opeenvolgende jaren naast elkaar zetten) of door *bedrijfsvergelijking* (de cijfers van een onderneming vergelijken met die van andere ondernemingen in dezelfde bedrijfstak in hetzelfde jaar).

Bij tijdsvergelijking is het van belang dat de grondslagen van waardering en winstbepaling, die bij de opstelling van de jaarrekening worden gehanteerd, zo veel mogelijk ongewijzigd blijven; bij bedrijfsvergelijking is uniformiteit in verslaggevingsregels tussen bedrijven noodzake-

Tijdsvergelijking

Bedrijfsvergelijking

lijk. Dit speelt met name in situaties waarbij bedrijven uit verschillende vestigingslanden betrokken zijn. In hoofdstuk 4 komt de ontwikkeling naar (inter)nationale harmonisatie van verslaggevingsregels aan de orde.

Het dilemma van relevantie en betrouwbaarheid

In de praktijk blijkt het moeilijk (zo niet onmogelijk) te zijn om alle kwaliteitskenmerken tegelijkertijd te optimaliseren. Met name speelt dit bij de kenmerken relevantie en betrouwbaarheid. We zullen in hoofdstuk 2 bijvoorbeeld zien dat toepassing van het 'economisch waardebegrip' meer relevante informatie voor de gebruiker oplevert dan het 'boekhoudkundig waardebegrip'. Het economisch waardebegrip is echter veel minder betrouwbaar dan het boekhoudkundig waardebegrip. In de hoofdstukken 13 en 14 kan een vergelijkbaar voorbeeld gevonden worden als het gaat om toepassing van het vervangingswaardestelsel versus het historischekostenstelsel.

In het verleden heeft men vaak de voorrang gegeven aan de betrouwbaarheid van de cijfers (en daarmee een geringere relevantie op de koop toe nemend), omdat vooral de verantwoordingsfunctie van de gebruiker benadrukt werd. Tegenwoordig is er een tendens om – met het oog op het toenemend belang dat aan de informatiefunctie wordt toegekend – de relevantie meer aandacht te geven.

■ ■ ■ 1.5 Creative accounting

Bij externe verslaggeving gaat het om het verschaffen van informatie over de financiële positie van de onderneming aan derden. In paragraaf 1.4 hebben we gezien dat externe verslaggeving een verantwoordingsfunctie heeft en daarnaast een informatiefunctie vervult ten behoeve van de besluitvorming.

Bij beide functies kan het management in de verleiding komen om de cijfers zodanig aan te passen, dat ze leiden tot de door dat management gewenste gevolgen.

In het kader van het afleggen van verantwoording is het denkbaar dat de directie het slecht presteren van de onderneming tegenover de aandeelhouders wil verbloemen. Bij de beslissingsondersteunende functie valt te denken aan het geven van een te rooskleurig beeld van de financiële positie om (aanvullende) bankleningen te verkrijgen.

In de hiervoor genoemde gevallen gaat het om het flatteren van de winst en wellicht tevens van de solvabiliteit van de onderneming. Het is echter ook denkbaar dat een onderneming de winst neerwaarts wil bijstellen. Zo kan er bijvoorbeeld in tijden van oplopende benzine- en olieprijzen maatschappelijke druk op de politiek ontstaan om de verkoopprijzen aan banden te leggen. Dit kan voor oliemaatschappijen een reden zijn om de winsten in betreffende boekjaren te drukken.

We noemen deze cijferaanpassingen 'creative accounting' of 'cooking the books'. Creative accounting ontleent in de eerste plaats zijn bestaansmogelijkheid aan het feit dat bij de winstbepaling allerlei schattingen gemaakt dienen te worden, bijvoorbeeld inzake de levensduur van activa, het betaalgedrag van debiteuren, de kans dat de onderneming een proces gaat verliezen, enzovoort. Schattingen zijn per definitie subjectief en bieden dan ook ruimte voor een optimistische of pessimistische invulling. In de tweede plaats geven wet- en regelgeving vaak

Stelselwijziging

de vrijheid om bij het opstellen van de jaarrekening te kiezen uit verschillende manieren om een transactie of gebeurtenis te verwerken. Door de overstap van het ene op het andere verslaggevingsalternatief kan aanpassing van het winstcijfer bereikt worden. Zo'n *stelselwijziging* is echter wel aan voorwaarden gebonden; deze voorwaarden komen in deel 1 van dit boek (met name in paragraaf 5.6.4) aan de orde.

Income smoothing

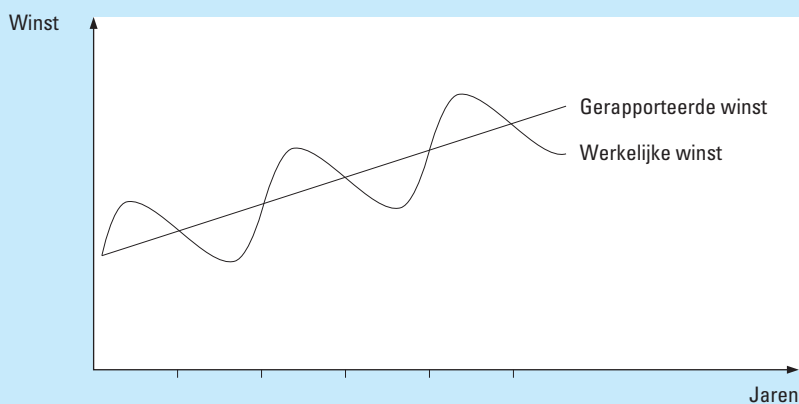
Naast het opwaarts of neerwaarts bijstellen van de winst, zijn er nog twee vormen van creative accounting te onderkennen:

- 1 Winstegalisatie (income smoothing)
- 2 'Taking a bath'-strategie

Ad 1 Winstegalisatie

Vooraf beleggers hechten een grote waarde aan een stabiele winstontwikkeling. Door in goede jaren het winstbedrag naar beneden toe bij te stellen en het 'afgeroomde bedrag' toe te voegen aan de winst in een (minder goed) volgend boekjaar, kan deze winstegalisatie plaatsvinden. In figuur 1.2 wordt dit grafisch geïllustreerd.

Figuur 1.2 Winstegalisatie

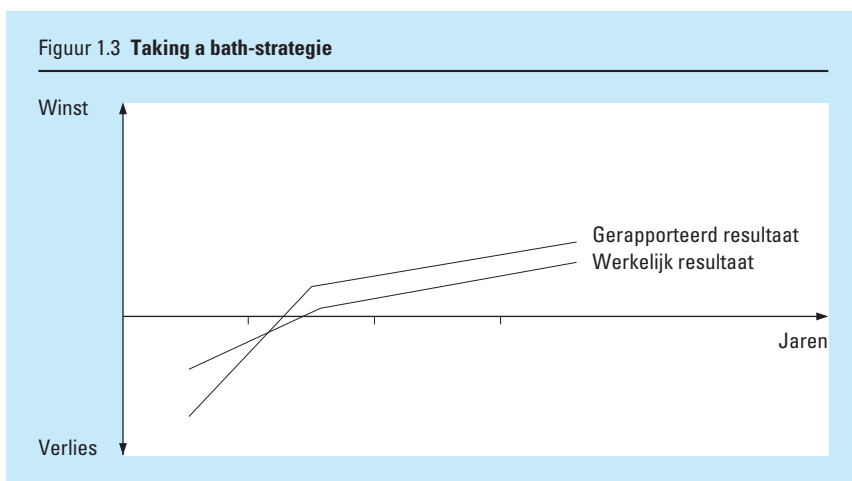

Ad 2 'Taking a bath'-strategie

Als een onderneming geconfronteerd wordt met een bijzonder slecht boekjaar, waarin een groot verlies wordt geleden, kan het management in de verleiding komen dit verlies door jaarrekeningaanpassingen nog verder te vergroten, bijvoorbeeld door extra afschrijvingen of het vormen van reorganisatievoorzieningen. De gedachtegang erachter is dat het in een slecht boekjaar naar de buitenwacht toe niet veel meer uitmaakt of een verlies €10 mln of €15 mln is. In de volgende boekjaren zal er minder hoeven te worden afgeschreven en zullen allerlei kosten afgeboekt kunnen worden van de gevormde voorziening, waardoor er ruimte wordt geschapen om weer winsten te tonen.

Deze strategie is extra aantrekkelijk als na het verliesjaar een nieuw management aantreedt, dat geen verantwoordelijkheid hoeft te nemen voor het geleden verlies, maar wel kan pronken met de winsten die daarna weer worden gepresenteerd.

In figuur 1.3 is een grafische illustratie van de taking a bath-strategie gegeven.

**Winststuring
Earnings
management**

In de wetenschappelijke wereld wordt in plaats van de (negatief geladen) term *creative accounting* liever gesproken van de neutralere term *winststuring* of *earnings management*, door Scott in zijn boek *Financial accounting theory* gedefinieerd als de keuze van de ondernemingsleiding voor bepaalde verslaggevingsalternatieven, of acties die de winst beïnvloeden, om specifieke doelstellingen te realiseren.

Volgens de wetenschappers hoeft earnings management niet altijd negatief beoordeeld te worden. Ze maken daarbij een onderscheid tussen het 'werkelijke winstperspectief' en het 'informatieperspectief'.

Bekeken vanuit het *werkelijk winstperspectief* is earnings management inderdaad laakbaar, omdat het verschuiven van winsten van het ene boekjaar naar het andere boekjaar ertoe kan leiden dat het resultaat over een bepaald boekjaar en het eigen vermogen per het einde van het boekjaar niet getrouw worden weergegeven. Hiermee zouden managers de gebruikers kunnen misleiden met betrekking tot het presteren van de onderneming. De vraag is echter of dit in zijn algemeenheid kan worden gesteld. Zo heeft onderzoek uitgewezen dat earnings management gemiddeld gezien geen groot effect heeft op de gerapporteerde winst.

Als een onderneming bijvoorbeeld de vorm van winststuring toepast als is weergegeven in figuur 1.2, dan zou het weleens zo kunnen zijn dat het gepresenteerde winstcijfer relevantere informatie oplevert dan de werkelijke winst. De onderneming egaliseert immers naar de verwachte trendmatige winst en geeft daarmee een signaal af over deze trendmatige winst. Op basis van de werkelijke (jaarlijks sterk fluctuerend) winstcijfers zou het voor de belegger veel lastiger zijn om een idee te vormen over de langetermijnwinstontwikkeling. Voor de onderneming zou dit vervolgens het gunstige effect hebben dat de kostenvoet van het aantrekken van vermogen daalt, door de lagere risicoperceptie van de vermogenverschaffers. Vanuit het *informatieperspectief* zou winststuring dus niet afgewezen hoeven te worden.

Hoe dit ook zij, de regelgevers gaan uit van het werkelijk winstperspectief; hun streven is erop gericht winststuring zo veel mogelijk te voorkomen, bijvoorbeeld door het stellen van strenge eisen aan de vorming van een voorziening, waarover in hoofdstuk 9 meer.

Uiteindelijk zal de accountant, als wettelijk controleur van de jaarrekening, moeten bepalen of creative accounting is toegepast of niet. Hij moet verklaren dat de jaarrekening een getrouw beeld van het vermogen en het resultaat geeft. In laatste instantie is het de rechter (Ondernemingskamer c.q. Hoge Raad, zie paragraaf 4.3.3) die oordeelt of een bepaalde boekingswijze dit getrouwe beeld oplevert.

■ ■ ■ 1.6 Wetenschappelijk onderzoek op het terrein van de externe verslaggeving

Het vakgebied financial accounting is bij uitstek een 'praktische discipline'. Het eindproduct van de externe verslaggeving – de financiële rapportage, met name de jaarrekening – vervult in de praktijk van het zakendoen een belangrijke functie.

Het waren van oudsher de boekhouders die zich verdiepten in de materie.

Als de tweedeling 'art or science' toegepast wordt op financial accounting, dan wordt het vakgebied in belangrijke mate gekarakteriseerd als 'art', dat wil zeggen: als een ambachtelijke discipline, waarbij de nadruk ligt op vaardigheden.

Vanaf het begin van de twintigste eeuw is de externe verslaggeving echter ook tot wetenschappelijk studieobject geworden. In Nederland werd de bedrijfshuishoudkunde of 'bedrijfsleer' gedoceerd aan de Universiteit van Amsterdam en de Economische Hogescholen van Rotterdam en van Tilburg. Later kwamen daar andere instellingen van hoger onderwijs bij.

Tot aan de jaren zeventig van de vorige eeuw was er vooral sprake van *normatieve* wetenschapsbeoefening. De onderzoekers wilden met hun publicaties aanwijzingen geven aan de praktijk om de kwaliteit van de externe verslaggeving te verbeteren. Vele decennia hebben felle discussies tussen hoogleraren gewoed over het 'beste' winstbepalingssysteem. Het door de 'Amsterdamse school' (onder leiding van Th. Limperg jr.) voorgestane vervangingswaardestelsel (zie hoofdstuk 14) werd door de 'Rotterdamers' bestreden.

De wijze waarop de wetenschappers tot hun conclusies kwamen, was vooral *deductief*: door uit te gaan van een als waar aangenomen veronderstelling wordt door middel van logisch redeneren tot conclusies gekomen. Het winstbepalingssysteem van Limperg berust op het uitgangspunt (*postulaat*) dat handhaving van de productiecapaciteit van een onderneming gewaarborgd dient te zijn alvorens er sprake is van winst. Van daaruit verder redenerend bouwde hij zijn stelsel op. Tegenstanders probeerden aan te tonen dat het uitgangspunt onjuist was, of dat zijn conclusies niet logisch voortvloeiden uit het uitgangspunt.

De normatieve richting in de externe verslaggeving is tegenwoordig nog duidelijk te herkennen in de *conceptual frameworks* die als aanbevolen raamwerk voor de financiële rapportage zijn ontwikkeld (zie paragraaf 4.2). De heden ten dage bestaande controverse over de pro's en de contra's van *fair value accounting* – het waarderen van balansposten tegen marktwaarde – valt hier eveneens onder.

Normatief
onderzoek

Deductie

Beschrijvend of empirisch onderzoek

Positive accounting theory

Inductie

Als tegenhanger van de normatieve richting heeft zich de afgelopen decennia het *beschrijvende* of *empirische* onderzoek ontwikkeld. Hierbij is het doel van de onderzoekers niet – zoals bij de normatieve benadering – om aan de praktijk voor te schrijven hoe die de externe verslaggeving moet vormgeven, maar om de verslaggevingspraktijk te verklaren en te voorspellen. De *positive accounting theory* gaat ervan uit dat de ondernemingsleiding haar eigen doeleinden probeert te realiseren door middel van de externe verslaggeving. Het streven is er dan ook niet zo zeer op gericht om zo juist mogelijke informatie te geven, alswel om de eigen belangen zo goed mogelijk te dienen. Zo wordt bijvoorbeeld geprobeerd een verband te ontdekken tussen de door de directie gekozen verslaggevingsalternatieven en de inhoud van het door hen geldende beloningssysteem.

Veel beschrijvend onderzoek is er ook gedaan naar de invloed van externe verslaggeving op aandelenprijzen. Centraal daarbij staat de efficiënte markthypothese, die stelt dat alle publiekelijk beschikbare informatie in de koersvorming van effecten is verwerkt. De manier waarop deze informatie wordt gepresenteerd, zou dus niet relevant zijn. Er wordt bijvoorbeeld onderzocht of beleggers aan ‘cosmetische’ verbeteringen van de winst (door middel van creative accounting) waarde hechten. Als dat het geval is, gaat de efficiënte markthypothese niet op, want die veronderstelt dat de beleggers een dergelijke truc doorhebben.

De beschrijvende onderzoeken maken veel gebruik van *inductie*: er wordt geprobeerd uit observaties van de werkelijkheid algemene regels af te leiden. Als uit onderzoek van de jaarrapporten van de beursgenoteerde ondernemingen in Nederland blijkt dat slecht draaiende ondernemingen relatief vaker stelselwijzigingen toepassen dan hun gezonde concurrenten, dan kan daaruit de algemene conclusie worden getrokken dat de financiële positie van de onderneming een factor van betekenis is voor de manier waarop de externe verslaggeving wordt vormgegeven. Bij dit soort onderzoeken spelen statistische technieken een belangrijke rol.

